

OSNOVNE KARAKTERISTIKE INDIVIDUALNOG OBRAZOVNOG PLANA (IOP) DJECE S POSEBNIM POTREBAMA¹

Nina Vokić²

JU OŠ „Desanka Maksimović“, Oštra Luka

Individualni obrazovni plan (IOP) je osnovni instrument i dokument kojim se reguliše i obezbjeđuje prilagođavanje škole i nastave obrazovnim potrebama djece i učenika koji (iz bilo kog razloga) nisu mogli da se uklope u postojeći vaspitno-obrazovni proces ili školski program. Drugačije rečeno, IOP je dokument ustanove kojim se, za određeno dijete/učenika i u datom vremenskom periodu, koriguje i zamjenjuje propisani vaspitno-obrazovni, odnosno školski program. Razvoj IOP-a je proces koji treba da se odvija u saradnji svih nadležnih osoba, obuhvatajući školski kadar, roditelje, djecu (kada i koliko je to moguće i prikladno) i ostalo kvalifikovano osoblje.

Inicijativa za pokretanje, kreiranje i realizaciju IOP-a, koja nužno počinje profesionalnom procjenom djeteta, može doći od školskog osoblja ili roditelja, ali uvijek uz roditeljsko odobrenje. Tzv. *tim za procjenu i podršku* (u idealnom slučaju, sačinjavaju ga: pedagog, psiholog, logoped/defektolog, nastavnik (razredni starješina) i roditelj/staratelj) treba da odluči koliko je učeniku potrebno obrazovanje sa posebnim potrebama i kako treba organizovati nastavu. Svako dijete koje ima rješenje za obrazovanje sa posebnim potrebama (“rješenje o razvrstavanju” ili “nalaz i mišljenje”) treba da ima individualni plan obrazovanja.

Za izradu dobrog programa za učenika s posebnim potrebama/teškoćama/ometenostima/disabilitetima potrebno je dobro poznavati učenika za kojega se radi program, njegove mogućnosti i ograničenja (s naglaskom na potencijalima), njegovo predznanje, te opšte i specifične potrebe. Zbog ovog je esencijalno napraviti dobru procjenu. Na temelju tačno snimljenog stanja može se pristupiti određivanju opštih i specifičnih ciljeva i potreba vaspitanja i obrazovanja konkretnog učenika s posebnim potrebama. Tu se ne radi samo o pitanju “šta” podučavati, nego takođe i “kako” podučavati, odnosno koje su modifikacije neophodne da bi se učenje učinilo maksimalno efikasnim.

¹ Ovaj radni dokument kreiran je za potrebe gostujućeg predavanja održanog na PIM Univerzitetu, Banjaluka, 1453.2015. godine u okviru predmeta “Psihologija djece s posebnim potrebama” (odgovorni predmetni nastavnik: doc. dr Siniša Subotić), koji se realizuje u sklopu prvog ciklusa studijskog programa “Psihologija”. Dokument je interno recenziran i ulazi u sastav obavezne ispitne literature na navedenom predmetu za školsku 2014/2015. godinu.

² Adresa e-pošte autora: ninavokic01@hotmail.com

IOP se izrađuje:

- prije polaska djeteta u školu, na osnovu podataka dobijenih od roditelja, vaspitača, ljekara itd., a zatim se dalje razvija;
- u toku školovanja, u skladu s potrebama, takođe timski.

Učitelji/nastavnici su ti koji izrađuju program u saradnji sa stručnim timom škole. Stručni tim čine defektolog/logoped, psiholog, pedagog i roditelj, zavisno od toga koja su od tih profesionalnih lica školi na raspolaganju. Saradnja sa roditeljima je veoma važna, budući da su roditelji ti koji najbolje poznaju potrebe vlastitog djeteta i mogu pomoći savjetima i prijedlozima.

IOP se izrađuje za svu djecu koja se procjene kao djeca sa posebnim obrazovnim potrebama i koja dobiju rješenje/nalaz i mišljenje za obrazovanje prema posebnom nastavnom planu i programu od multiprofesionalnog tima za vrednovanje i podršku. Odluka za obrazovanje prema posebnom planu i programu dobija se na određeno vrijeme (najmanje dvije godine). Poslije određenog vremenskog perioda, tim za vrednovanje ponovno procjenjuje potrebe djeteta, nakon čega donosi odluku da li da se nastavi ili prekine sa obrazovanjem prema pomenutom posebnom planu i programu. U slučajevima kad dijete ima znatne promjene, može se ponovno vrednovati/ocjenjivati i prije predviđenog roka.

Koraci pri izradi individualnog programa su sljedeći:

- inicijalna procjena
- prilagođavanje u edukacijskom procesu
- ocjenjivanje i finalna procjena.

Inicijalna procjena

Procjena učenika sa posebnim potrebama provodi se uglavnom na početku školske godine i vrednuje se opisno, s obzirom na uspješnosti i teškoće učenika. Pri tome je značajno utvrđivanje učenikovih sposobnosti (šta učenik može uraditi), interesa (šta učenik voli raditi) i potreba (šta učeniku treba). Navedene procjene osnova su za određivanje daljeg rada učitelja/nastavnika u odnosu na planiranje i provođenje prilagođavanja u edukacijskom procesu u svim njegovim etapama.

Prilagođavanje u edukacijskom procesu

Postupci prilagođavanja su:

- perceptivno prilagođavanje (prilagođavanje slova, razni oblici isticanja u tekstu...);
- saznavno prilagođavanje (uvodenje u postupak, sažimanje teksta...);
- govorno prilagođavanje (prilagođavanje izražajnosti, razgovjetnosti, razumljivosti...);
- prilagođavanje zahtjeva (zahtjevi u odnosu na samostalnost, u odnosu na vrijeme i način rada...).

Praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje učenika

Praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje učenika odnosi se na ocjenjivanje učenika u skladu sa individualnim ili normativnim metodama. Normativno ocjenjivanje (procjenjivanje postignuća učenika u odnosu na postignuće ostalih učenika) uvijek će imati negativne posljedice za neke učenike – negativno utičući na njihovo samopouzdanje i osjećaj vlastite vrijednosti, stvarajući na taj način predispoziciju za školski neuspjeh.

Svrha i tipovi IOP-a

Svrha i glavni prioritet IOP-a je podrška vaspitanja i obrazovanje djeteta, tako da on/ona mogu pohađati odgovarajući nastavni plan i program. U IOP-u se postavljaju dugoročni ciljevi za učenje djeteta i planira se odgovarajuća podrška, tako da će on/ona biti u mogućnosti da postigne određene ciljeve.

Kada je reč o ciljevima IOP-a, dijelimo ih na kratkoročne i dugoročne (odnosno godišnje). Vremenski interval ostvarenja kratkoročnih ciljeva određuju, partnerskim dogovorom, članovi tima i uglavnom se odnosi na period od dva do tri mjeseca. Oni predstavljaju prelazne faze u razvoju djeteta i trebalo bi da vode ostvarenju opštih, godišnjih ciljeva. Godišnji ciljevi predstavljaju očekivana postignuća djeteta u toku jedne školske godine (u okviru IOP-a).

Svaki navedeni cilj treba da sadrži sljedeće elemente:

- opis onoga šta učenik treba da savlada;
- opis uslova u kojima će se edukacija izvoditi;
- navođenje kriterijuma kojima će se procjenjivati stepen uspješnosti učenika u svakoj oblasti posebno;
- vremensko određenje perioda tokom koga bi dijete trebalo da ostvari planirani napredak.

Svaki IOP treba da sadrži sledeće komponente:

1. Precizan i detaljan opis trenutnog stanja deteta (opšte stanje, kao i stepen razvijenosti u različitim oblastima razvoja – saznavnom, socijalnom, emocionalnom, fizičkom);
2. Podatke koji se odnose na djetetova dostignuća tokom uključenosti u poseban program, sa posebnim osvrtom na ispoljene poteškoće, načine na koje uči i sve druge elementa koji

bi bili relevantni za njegovo buduće napredovanje. Ovi podaci se uglavnom temelje na različitim oblicima provjere nivoa usvojenosti znanja;

3. Ciljeve koji se očekuju u određenom periodu, a mogu biti dugoročni (uglavnom za jednu školsku godinu) i kratkoročni;
4. Strategije i načine realizacije programa (postupci prilagođavanja, izbor izvora saznanja, načini motivacije za rad, izbor sredstava u radu, didaktičkog materijala, didaktičko-metodskih postupaka itd.);
5. Struktura stručnog tima i zadaci za članove tima;
6. Tipovi monitoringa postavljenih ciljeva i zadataka;
7. Definisane objektivnih kriterijuma uspjeha i evaluacionih procedura za realizaciju postavljenih ciljeva;
8. Dokumentacija o aktivnostima i podršci u oblasti prilagođenog programa u koji je dijete uključeno.

Kada je riječ o vrstama IOP-a, on može da bude:

1. *Po prilagođenom programu (IOP-PP)*, u kome se planira cilj pružanja podrške, koja se odnosi na prilagođavanje:
 - ✓ prostora i uslova u kojima se uči,
 - ✓ metoda rada, udžbenika i nastavnih sredstava,
 - ✓ aktivnosti i njihovog rasporeda,
 - ✓ lica koja pružaju podršku, tj. pružalaca podrške.
2. *Po izmenjenom programu (IOP-IP)*, u kome se planira prilagođavanje:
 - ✓ opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja,
 - ✓ posebnih standarda postignuća učenika u odnosu na propisane,
 - ✓ sadržaja za jedan, više ili za sve nastavne predmete.
3. *Po obogaćenom i proširenom programu (IOP-OP)*, koji se primenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima.

Koji će se oblik individualnog obrazovnog plana primjeniti zavisi od teškoća djeteta, odnosno njegovih mogućnosti da slijedi redovni nastavni plan i program (što se utvrđuje dijagnostičkim postupcima), odnosno individualnih potreba za obogaćenim nastavnim programom, u slučaju učenika sa izuzetnim sposobnostima.

IOP-PP je najčešća vrsta IOP-a i izrađuje se za svakog učenika koji i pored prethodno prilagođavanog pristupa, ne postiže propisane ishode/standarde, pa mu je potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju.

IOP-IP je namijenjen učenicima koji uz primjenu IOP-PP ne postižu propisane ishode/standarde. Dakle, izradi IOP-IP mora da prethodi primjena i vrednovanje IOP-PP, a da bi se on donio, potrebno je pribaviti saglasno mišljenje od stručnog tima ili komisije. IOP-IP treba da omogući napredovanje učenika i njegov ostanak u obrazovanju, kroz prilagođavanje sadržaja i ishoda, odnosno standarda postignuća, paralelno sa ostalim vidovima prilagođavanja.

IOP-OP je, kao što je rečeno, namijenjen učenicima osnovnih i srednjih škola koji imaju izuzetne sposobnosti, tj. koji u nekom domenu postižu ili je procijenjeno da bi mogli postići izuzetne rezultate. Obogaćeni programi za darovite učenike podrazumjevaju da se darovitim učenicima daje obogaćen, proširen program unutar programa rada redovnih odjeljenja sa ciljem da poveća motivaciju i omogući optimalan razvoj njihovih sposobnosti. Programi se izrađuju uzimajući u obzir osnovne karakteristike učenika kao i individualne razlike među učenicima u nivou znanja i brzini učenja. Odnosno, IOP-OP treba da omogući napredovanje učenika u skladu sa njegovim izuzetnim sposobnostima, koristeći neki od osnovnih vidova podrške za darovite učenike.

Prednosti i nedostaci IOP-a

Individualizovana nastava ima svoje prednosti i nedostatke. Jedna od osnovnih prednosti je ta što se u interpretaciji nastavnih sadržaja polazi od psihofizičkih mogućnosti svakog učenika u odjeljenju. Najčešći nedostaci individualizovane nastave su (pre)velik broj učenika u odjeljenju i nedostatak odgovarajućih didaktičkih materijala za rad, što sve realizaciju čini otežanom do nemogućom. S obzirom na to da svaki učenik ima zakonsko pravo na program koji je "krojen" u skladu s njegovim potrebama, ali u kontekstu zajedničkog okvira rada u redovnom razredu (inkluzivnoj učionici), zadovoljavanje tih potreba ne predviđa da djeca s posebnim potrebama budu podučavana odvojeno od svojih vršnjaka. Ne postoje "specijalni uslovi" obezbijeđeni samo za djecu sa posebnim potrebama, nego uslovi kreirani za svako dijete u skladu s njegovim sposobnostima, interesima i potrebama. U nekim zemljama (npr. Italija) ovi problemi se (s manje ili više uspjeha) prevazilaze primjenom modela tzv. tandemske nastave, po kojem se većina nastavnih jedinica obrađuje od strane dva nastavnika, pri čemu je jedan od njih posebno obučen specijalni nastavnik (ali oba nastavnika imaju obavezu da vrše interakcije sa

svim učenicima). Kod nas ovakav mehanizam nije prisutan i najbližije tome što imamo jeste povremeno prisustvo asistenata u nastavi (koje imaju samo neka djeca).

Praksa je pokazala da mnogi učenici sa teškoćama u razvoju uključeni u redovne razrede mogu pokazati dobre rezultate na području edukacije i socijalizacije, ako se za njih kreiraju prilagođeni programi rada i ako se primjenjuje individualni pristup rada u skladu sa njihovim sposobnostima. Ili bar mogu pokazati bolje rezultate u odnosu na period prije primjene IOP-a. Očigledno, pomoću individualne nastave moguće je postići najbolje rezultate ako se ona pravovremeno osmisli i funkcionalno korelira sa ostalim vrstama nastave, oblicima i metodama učenja.

Krajnji cilj IOP-a jeste postizanje optimalnih obrazovno-vaspitnih postignuća djeteta/učenika i njegovo osposobljavanje za kvalitetan i samostalan život u zajednici, bar onoliko koliko je to moguće.

Lični osvrt i mišljenje

I poslije svega navedenog trebalo bi, kao sto red nalaže, sumirati i izvesti zaključke... Prvo i osnovno, praksa je jedno, a ono što “piše na papiru” nešto sasvim drugo. Na papiru i “u nečijim glavama”, sve je zamišljeno fantastično/savršeno i neobjašnjivom lakoćom postojanja – vrlo jednostavno i provodivo u praksi.

Mi radimo sa živom materijom i zavisimo od trenutne situacije i u radu sa “normalnom”, prosječnom djecom, a o djeci sa smetnjama u razvoju da i ne govorim. Nije toliko problem ni socijalizacija, na kojoj se uporno insistira i više nego na obrazovnom planu. Dobrom pripremom ostalih učesnika u nastavnom procesu, može se postići umanjeње većih problema u prihvatanju (makar nominalnom) drugih i drugačijih... Nevolje nastaju u provođenju i primjeni konkretnih činjenica u praksi. Papir trpi sve, a “olovka srce ima, ali dušu nema”.

To bi mogao biti i kratak opis situacije u inkluzivnoj nastavi u našim školama. U razredu sa “prosječnim” učenicima već postoji rad na različitim nivoima složenosti. Ali, to nije isto što i rad sa djecom sa posebnim potrebama. Ljudi nisu osposobljeni za rad sa ovom djecom u praksi, a aktuelna koncepcija škole i nastave, ma koliko prilagođena, nije za sve ovo optimalna sredina. Nadalje, na rad s djecom s posebnim potrebama i njegov ishod utiče i niz drugih faktora – prvenstveno porodica djece, koja često ne olakšava, nego uglavnom otežava i te minijature i minorne pokušaje da se bar kod entuzijastičnih, bilo šta, bilo kako uradi i postigne. Na kraju se sve svodi na to da ih sačuvamo fizički, da ih socijalizujemo, da ih ispratimo kući, a onda slijedi

popunjavanje nepreglednih papira i formulara koji nikome ne služe, jer su ta djeca poslije osnovne škole možda “socijalizovana”, ali su uglavnom nesposobna za nastavak obrazovanja i osamostaljivanje u životu. I oni neki zaduženi za provjeru te silne papirologije ne gledaju materiju, već formu i ostavljaju nevjerovatne primjedbe u vezi sa upotrebom korektora, pisanju datuma, zapeta... Ako bi se neko drznuo i tražio odgovor na konkretno pitanje, problem, situaciju – e tu nastaje “prekid na vezama”! Na kraju, niko ne dobija. Svi smo gubitnici, vrtimo se zadnjih desetak godina u začaranom krugu iz kog, čini se, nema izlaza tako skoro.

Stvari zapravo nisu dobro posložene, a procjene mogućnosti i očekivanja nisu adekvatne. Kuća se gradi iz temelja, ne od krova, a od psihologa u školi (pre)često se očekuje da bude i arhitekta i zidar...